

Київський державний торговельно-економічний університет

На правах рукопису

Білик Владислав Васильович

**ЕФЕКТИВНІСТЬ
МАЛИХ ФОРМ ПІДПРИЄМНИЦТВА
В СФЕРІ ОБСЛУГОВУВАННЯ**

01
Спеціальність 08.06.02 - підприємництво, менеджмент
та маркетинг

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ 1997

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі економіки і менеджменту готельного господарства та туризму Київського державного торговельно-економічного університету.

Науковий керівник : доктор економічних наук, професор
КАРСЕКІН Валерій Іванович

Офіційні опоненти : доктор економічних наук
ШЕВЧУК Василь Якович
кандидат економічних наук, доцент
МОШЕК Григорій Євстафійович

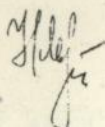
Провідна організація: Академія зовнішньої торгівлі

Захист дисертації відбудеться " 27 " червня 1997 року
о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.055.01 в
Київському державному торговельно-економічному університеті
за адресою : 253156, м. Київ, вул. Кіото, 19., ауд. 221.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці
Київського державного торговельно-економічного університету.

Автореферат розісланий " 27 " травня 1997 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
к.е.н., доцент

Н. І. Морозова

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00751132 (J)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність теми. Економічні реформи, які проводяться в Україні, стикаються на своєму шляху з багатьма труднощами, пов'язаними з необхідністю подолання унікальних проблем, що виникають в процесі переходу країни до ринкової системи господарювання. Саме про це свідчить досвід п'яти років реформ, за які не було зроблено рішучих кроків до забезпечення якісних перетворень в економіці. В цих умовах проявляється потреба в пошуку додаткових резервів підвищення економічного механізму, знаходженню нових підходів до рішення існуючих проблем, прийняттю неординарних заходів для реального виходу з кризи, що ґрунтуються на теоріях та принципах, які не мали місця в традиційній системі економічного мислення.

Така постановка питання передбачає звернутися до світового досвіду рішення схожих проблем, і в першу чергу країн так званого "навздогінного" типу, які показали реальні можливості не тільки подолання кризи та економічної відсталості, але й стрибкоподібного переходу до нової якості економічного розвитку, характерного сьогодні для всіх розвинутих країн світу. Серед багатьох факторів і тенденцій цього процесу найбільш значимими виділяють:

- Вмілу реалізацію підприємницького потенціалу громадян країни, визнання підприємництва незамінною силою господарської динаміки, конкурентоспроможності та громадського процвітання.

- Стрімке розповсюдження підприємництва в структурах малого бізнесу, формування значного соціального прошарку дрібних власників - "середнього" класу, перетворення малого бізнесу в провідний сектор ринкової економіки. Сьогодні підприємства малого бізнесу складають в цілому 93-99.9 % від усіх підприємств більшості розвинутих країн світу, вони забезпечують 35-50 % ВВП, 40-80 % робочих місць.

- Докорінну структурну перебудову економіки, її "сервісизацію", яка проявляється в поступовому розширенні та посиленні значення сфери послуг, активну роль в цьому процесі структур малого бізнесу. Саме в галузях сфери послуг створюється від 55 до 80 % ВВП промислово розвинутих країн світу, в них задіяно більше 40% основних виробничих фондів, зроблено більше 50 % капіталовкладень. Майже весь приріст робочих місць в цих країнах за останні десятиріччя був забезпечений сферою послуг. Так, наприклад, в американській економіці в сфері послуг вже зайнято 72 % працездатного населення. Прогнозують, що к 2030 року в США на цю сферу припадатиме більше 90 % зайнятих.

Безумовно, для визначення правильних орієнтирів до розробки

діючих методів реформування вітчизняної економіки необхідно наукове осмислення і дослідження цих факторів. Завдання однак ускладнюється тим, що в економічній науці так і не склалося чіткого уявлення про всі розглянуті проблеми. До сих пір зміст поняття підприємництва, питання становлення малого бізнесу, визначення ролі сфери послуг в перехідній економіці так і не забезпечені якою-небудь цілісною аргументованою теорією, загальноприйнятною методологією. Існуючі розробки в більшості випадків відзначаються односторонністю підходів, протиріччями міркувань та націлені на дослідження якогось одного з напрямків, без аналізу їх взаємозв'язку, знаходження загальних моментів і схожих проблем.

Очевидно, що подальше проведення досліджень по означеним проблемам надзвичайно важливо і перспективно і тому потребує більш глибокого розуміння суті всіх явищ, що відбуваються в світовій економіці та розробці адекватних заходів для скорішого подолання кризи в Україні.

Ступінь розробки проблеми. Дослідження феномену підприємництва ведуться в економічній науці вже достатньо довгий час. Ця проблема знаходила своє відображення в роботах М.Вебера, Г.Гінса, П.Друкера, Р.Кантільона, Д.Кейнса, Л.Мізеса, Ф.Найта, А.Сміта, Ж.Сея, І.Тюнена, Г.Шекла, Й.Шумпетера, Ф.Хайєка та ін. Відомо також, що підприємство в радянській науці тривалий період залишалось за межами серйозного економічного аналізу. Лише в останні шість років питання підприємства стали широко висвітлюватися в роботах вчених, ставати в центрі уваги суспільства. Певний внесок в розвиток теорії зробили такі вчені як В.Автономов, А.Агєєв, А.Динкін, М.Грачов, А.Кривцов, В.Савченко, С.Соболь, Г.Черніков, В.Яковлев та ін. Разом з тим до цього часу ще доволі широко розповсюджене спрощене тлумачення економічної суті підприємства. Навряд чи можна сподіватися, що за таких обставин може бути знайдено вірний підхід до розробки нормативних актів, щодо регулювання підприємницької діяльності, визначено найбільш ефективний механізм її організації та стимулювання в умовах перехідної економіки.

Характеризуючи рівень дослідження проблеми малого бізнесу, слід визнати, що й тут нема якої-небудь спільної думки, загальних поглядів, універсальних трактовок. Малий бізнес, перетворившись в об'єкт пильної уваги економістів всього світу в останні двадцять років, в вітчизняній науці в більшості випадків розглядався односторонньо, під кутом зору певних ідеологічних штампів. Знову ж таки тільки в останні роки у зв'язку з нагальними вимогами практики було розпочато серйозне вивчення малого бізнесу, його ролі в економіці перехідного періоду. За цей час значно зріс обсяг досліджень, стрімко зростає кількість робіт з даного питання.

Слід однак відзначити, що більшість з таких досліджень - суто тео-

ретичні, основою яких продовжує залишатись досвід розвитку малого бізнесу в розвинутих країнах світу. Разом з тим треба враховувати, що якими б не були корисними теорії та досвід інших держав, вони не можуть слугувати повноцінною методологічною базою для забезпечення ефективного розвитку малого бізнесу в країнах, де він, як елемент господарської системи, був повністю відсутній протягом тривалого часу.

Поряд з тим треба зазначити, що в існуючих роботах з цієї тематики практично не знайшлося місця вивченню причин і умов широкомасштабного розвитку в структурах малого бізнесу розвинутих країн підприємницького типу господарювання, яке до речі є сьогодні головною проблемою для світової теорії і практики. Адже без осмислення як раз цього питання, апіорі визнаючи провідну роль малого бізнесу в становленні ефективної економіки (що далеко не відповідає дійсності як у вітчизняній, так і в зарубіжній практиці) навряд чи можна говорити про чинність розробок вітчизняних вчених.

Дослідники малого бізнесу практично не зупиняються і на вивченні галузевої специфіки, без чого, однак, теж важко висвітлити особливості його функціонування, а отже запропонувати оптимальні шляхи перетворень. Прикладом цього може слугувати ситуація з дослідженням господарської активності в галузях сфери послуг. На відміну від проблем підприємництва і малого бізнесу, питання розвитку сфери послуг в перехідній економіці практично залишаються невисвітленими. Не випадково, що зараз прискорений розвиток деяких галузей сфери послуг (в тому числі і збільшення тут кількості підприємств малого бізнесу) сприймається багатьма як негативне явище процесу реформування економіки, що однак різко контрастує з світовим досвідом досліджень з цієї тематики.

В даній роботі зроблена спроба комплексно підійти к дослідженню підприємництва, включаючи його загальнотеоретичний, інституціональний і галузевий аспекти, що викликало необхідність перейти на більш глибокий, багатосторонній рівень аналізу, який би дозволяв врахувати нові підходи і напрямки в вивченні підприємництва, які не використовувалися раніше. Саме в такій послідовності і на таких засадах дисертантом була сформульована тема роботи, визначені її мета і завдання, викладена наукова новизна і логіка дослідження.

Робота має на меті комплексно дослідити і розкрити сутність підприємництва як центрального поняття сучасної економічної науки, виявити найбільш прийнятні форми, засоби і напрямки його активізації. Більш того, автор намагається створити цілісну методологічну і методичну основу для досягнення ефективності підприємництва в системі управління підприємствами малого бізнесу галузей сфери послуг в період переходу

економіки України до ринкових відносин.

Реалізація поставленої мети обумовила необхідність вирішити в роботі такі завдання:

- дослідити історичну закономірність і етапи становлення теорії підприємництва, виявити загальні джерела і умови її формування,
- з'ясувати причини і передумови вибору підприємницької стратегії управління малими господарськими структурами в сучасних умовах розвитку ринкової економіки,
- встановити об'єктивний взаємозв'язок и взаємозалежність між зростанням масштабів діяльності малих підприємницьких структур та підвищенням господарської активності в галузях сфери послуг,
- обґрунтувати економічну доцільність і можливість створення підприємницьких організацій у вітчизняній сфері послуг,
- проаналізувати та узагальнити досвід розвитку малих господарських форм в перехідній економіці України, виявити тенденції і особливості цього процесу, а також встановити характерні риси і проблеми управління малими підприємствами в окремих галузях сфери обслуговування,
- розробити комплексну систему факторів ефективності малих форм підприємництва, сформулювати основні принципи і визначити оптимальні шляхи щодо створення сприятливих умов для широкого розвитку структур малого бізнесу в галузях сфери обслуговування.

Предметом дослідження стали організаційно-економічні, психологічні і галузеві аспекти формування підприємницької системи управління в структурах малого бізнесу.

Об'єктом дослідження є сукупність факторів, що визначають і формують підприємницький тип господарювання малих підприємств, в тому числі механізм зовнішнього регулювання, який визначає та обумовлює його ефективність в умовах переходного періоду.

Теоретичною і методологічною основою дисертаційного дослідження стали роботи класиків економічної теорії та менеджменту, які відображають еволюцію світової економічної думки стосовно проблеми підприємництва, розробки сучасних вітчизняних і закордонних вчених щодо розвитку малого бізнесу і сфери послуг, а також широке коло філософських, соціологічних, психологічних досліджень, які присвячені творчим аспектам людської діяльності. Була вивчена і використана спеціальна література з прикладних питань розвитку малого бізнесу і сфери послуг, монографії, аналітичні огляди, матеріали наукових конференцій.

Використаний в роботі комплексний підхід до вивчення підприємництва дозволив застосувати історичний і системний методи аналізу і синтезу, статистичні методи, в тому числі одно- і багатфактор-

ний регресійний аналіз, методи експертних оцінок, вибіркового спостережень, групувань та аналітичних порівнянь. Всі розрахунки і графічні побудовання здійснювались з використанням ПЕОМ, зокрема табличного редактора MICROSOFT EXCEL 7.0.

Інформаційною базою дисертації стали закони і постанови Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, що стосуються підприємницької діяльності, офіційні дані міністерства статистики, статистичні і фактичні матеріали, опубліковані в науковій літературі, періодичній пресі. Важливими емпіричними даними стали також результати проведених безпосередньо дисертантом вибіркового дослідження особливостей управління на малих підприємствах з використанням анкетного опитування, прямих спостережень, особистого інтерв'ювання керівників.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що автор, прагнучи сприяти вирішенню багатьох труднощів, що виникають в процесі реформування національної економіки, запропонував до розгляду нову модифікацію теорії підприємництва, яка потребує міждисциплінарного підходу і розширення меж економічного дослідження. Основні елементи наукової новизни цієї дисертації знайшли свій вияв у наступному:

- узагальнений і систематизований історичний досвід розробки теорії підприємництва,
- обґрунтований і використаний новий методологічний підхід к аналізу підприємництва, де на перший план висовується його управлінський аспект, а саме специфіка і умови управління малим підприємством, характеристика особистості підприємця,
- виявлені причини і передумови ототожнення підприємництва з організацією малого бізнесу, визначені головні чинники і умови, які сприяють розвитку в цьому секторі підприємницького типу господарювання,
- проведений комплексний багатоаспектний аналіз факторів ефективності малих форм підприємництва в сфері послуг, обґрунтована потреба скорішого їх становлення в галузях сфери обслуговування,
- запропоновано ввести в науковий обіг поняття підприємницького потенціалу з визначенням його структури, виділенням двох рівнів джерел його формування і умов активного проявлення,
- викладено ряд основних положень концепції розвитку малих форм підприємництва, розробленої на основі вдосконаленої системи зовнішніх факторів ефективності, що сприяють формуванню та виявленню підприємницького типу управління в умовах перехідної економіки,
- розроблений і систематизований механізм державної підтримки і регулювання малого бізнесу з визначенням його основних принципів і напрямків формування на загальногосподарському і галузевому рівні.

Практична і теоретична значущість роботи полягає в тому, що її методологічні розробки, висновки і пропозиції можуть бути основою для подальших теоретичних та прикладних досліджень підприємництва, використані органами державної влади при створенні і реалізації комплексної програми підтримки і регулювання малого бізнесу в Україні. Окремі положення і висновки, які містяться в роботі, можливо використати для розробки нових методик викладання курсу менеджмента в ВУЗах (в особливості тих, що готують спеціалістів для сфери послуг), а також спецкурсів, методичних посібників для навчання і перепідготовки починаючих підприємців, проведенні консультативної роботи з керівниками підприємств.

Апобація роботи. Основні результати дослідження, покладених в основу дисертаційної роботи, докладались та обговорювались на чотирьох науково-практичних конференціях (Київ, 94, Львів, 94, Чернівці, 95, Полтава, 95 р.), а також на наукових конференціях професорсько викладацького складу і аспірантів КДТЕУ. (94, 95р) Практичне втілення окремі аспекти дисертаційного дослідження знайшли в науково-дослідній роботі за темою "Розробка концепції розвитку малого підприємництва системи громадського харчування в Україні". Ряд положень і висновків дисертаційної роботи викладено у восьми публікаціях, загальним обсягом 1.8 ум. др. арк., в тому числі у трьох статтях, надрукованих в фахових виданнях.

Обсяг та структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох глав, висновків, бібліографії та додатків. Обсяг текстової частини складає 175 сторінок друкованого тексту. Робота містить 11 малюнкв, 5 таблиць, 5 формул, 21 додаток і список літератури з 214 найменувань.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ

У більшості вчених, що вивчають підприємництво, вже не виникає сумніву, що воно є головним поняттям вільного ринкового господарства. Саме підприємець вважається рушійною силою прогресу, який забезпечує максимально ефективно з'єднання ресурсів в єдиний процес створення суспільних благ.

Проведений ретроспективний аналіз світової економічної думки, стосовно проблеми підприємництва, показав, що не дивлячись на великий обсяг робіт, чіткого і однозначного його розуміння, яке ґрунтувалося б на повній і аргументованій теорії до цього часу так і не склалося. Разом з тим при узагальненні існуючого досвіду можливо прослідити декілька характерних особливостей процесу формування теорії підприємництва.

По-перше очевидний той факт, що всі розглянуті підходи вчених до

визначення підприємництва по суті не суперечать одне одному і є взаємодоповнюючими.

По-друге, помітна значна трансформація економічного змісту підприємництва в залежності від характеру історично обумовленого типу росту, досягнутого рівня розвитку продуктивних сил, пріоритетів економічних інтересів і соціально-культурних особливостей тієї суспільно-економічної системи, в якій розвивалась теорія. Розгляд феномену підприємництва визначається багатосторонністю підходів та відносністю його оцінки в залежності від умов господарювання, що скалися в той чи інший період. Зміст підприємництва визначається межами дослідження і залежить від того які параметри були включені в непосредній аналіз.

Саме ця обставина дозволила зробити висновок, що право на існування мають різні визначення в зв'язку з різним рівнем аналізу і узагальнення підприємництва. Крім того кожний новий етап економічного розвитку тієї чи іншої країни, конкретні історично обумовлені обставини формують характерну для цього часу специфіку визначення і підкреслюють саме ті риси, які найбільш повно і точно відображають сутність підприємництва. Таким чином можна стверджувати, що теорія підприємництва являє собою продукт процесу історичного розвитку економічної думки і в статичній формі може існувати лише деякий час.

Така позиція дозволила дисертанту серед різних трактовок віділити декілька основопологаючих підходів і напрямків, по яким йде розвиток теорії до теперішнього часу. Прибічники першого (традиційного) напрямку ототожнюють підприємництво з організацією і веденням власної справи, створенням нового підприємства, заснованого переважно на приватній власності і відповідно з ініціативним, ризиковим характером діяльності, націленої на одержання прибутку. Другий напрямок досліджень ґрунтується на розумінні підприємництва як особливої іноваційної форми управління виробництвом, як способу виключно раціонального з'єднання ресурсів і активного впливу менеджера-підприємця на всі елементи і умови господарського процесу.

На думку дисертанта, в зв'язку з наявністю такої подвійності, особливу невизначенність і протирічність поняття підприємництва набуває в вітчизняній практиці. Справа в тому, що серед широких кіл наукової, ділової громадськості за словом "підприємництво" закріпилось перше традиційне поняття (аналог бізнесу, приватної справи), в той час як друге тлумачення (антрепренерство) використовується невеликою кількістю вчених, спеціально займаючихся цим питанням. Очевидний полісемантизм поняття підприємництва, який необхідно враховувати при уточненні позицій окремих авторів на дану проблему.

Третя і на погляд здобувача головна особливість процесу формування теорії підприємництва полягає в тому, що в усіх розробках можна виявити спільні моменти, єдиний підхід в дослідженні даної категорії. А саме те, що аналіз підприємництва проводиться на такому ступені абстракції, де неможливо обмежитись описом об'єктивних закономірностей, зовнішніх характеристик і відхилитись від суб'єктивного, внутрішнього начала. Переважна більшість вчених, які серйозно досліджували підприємництво, пред'являє певні вимоги саме до особистості підприємця, характеризуючи його як відокремлений, чітко окреслений психологічний тип людини. Саме тому і виникає необхідність розглядати підприємництво з двох боків: як підприємницьку функцію в економіці і як підприємницьку діяльність і поведінку конкретного суб'єкта господарювання.

Все це дозволяє констатувати про наявність третього напрямку (підходу, рівня) в вивченні підприємництва, де на перші позиції виходить особистість підприємця та її якісні характеристики. Таке дослідження передбачає розгляд специфіки психологічних властивостей особистості, мотивів особливої поведінки підприємця та умов, котрі формують таку поведінку. Саме цей напрямок, на думку здобувача, повинен стати основним в процесі подальшої розробки теорії і практики підприємництва.

Однак тут виникає нове протиріччя вже методологічного характеру. Проблема в тому, що для більшості сучасних економістів, які притримуються традиційних поглядів на економіку, специфічна діяльність та поведінка підприємця перетворює само підприємництво в якесь метаекономічне явище, щось, що серйозно впливає на економіку, находячись при цьому за її межами. Вони розуміють важливість підприємця, але не можуть пояснити весь комплекс проблем, котрі характеризують підприємництво, виключно економічними категоріями. Тому щоб уникнути цього протиріччя, необхідно вийти на більш глибокий рівень аналізу підприємництва, який дозволяє комплексно розглядати всі його аспекти. Саме тому автор приєднується до позиції тих економістів, які вважають, що подальше вивчення підприємництва не повинно залишатись суто економічною проблемою, а ґрунтуватись на міждисциплінарному підході і об'єднувати в собі принципи та інструменти різних дисциплін - як економічної теорії так і досліджень в галузі практичного бізнесу, соціології, психології та ін.

Така початкова позиція дала можливість здобувачу виявити тісний взаємозв'язок і спільність підходів вчених до характеристики підприємства та творчих аспектів людської діяльності. Як раз проблема творчості пов'язує теорію підприємництва з аналогічними дослідженнями філософського, соціологічного і психологічного характеру. Виходячи з да-

ної точки зору, автор вважає за доцільне знайти спільні моменти в поглядах на творчість у дослідників різних наукових напрямів, з тим щоб була можливість повніше використовувати весь накопичений досвід для подальшої розробки теорії підприємництва.

Для досягнення поставленої мети в дисертації були розглянуті такі характеристики особистості як підприємливість, характер мотивації, особливості мислення і рівень інтелекту, морально-етичні якості, культурні засади і соціальна відповідальність в діяльності підприємця та ін. Все це дозволило сформулювати декілька фундаментальних положень, які характеризують підприємницьку поведінку.

По перше, - це яскраво виявлена активність індивіда, значний енергетичний потенціал особистості, який формує у людини рішучість, оптимізм, прагнення досягнень, здатність йти на ризик, переборювати перепони, ставати лідером організації. По друге, - це особливий тип мислення, інтуїтивний склад розуму, здатність людини знаходити правильні рішення, генерувати нову інформацію, висувати і реалізовувати оригінальні ідеї. По третє, - це певна направленість особистості, прагнення підприємця знаходити і підтримувати гармонію з суспільством, природою і самим собою.

Узагальнюючи всі розглянуті напрямки і підходи до дослідження підприємництва, автором було сформульовано і низку основних завдань, головне з яких - розробка вітчизняної теорії підприємництва, яка б враховувала специфіку і проблеми перехідної економіки. Ринкова економіка, що формується в Україні, гостро потребує власного методологічного і методичного забезпечення розвитку підприємництва.

Така постановка питання обумовила необхідність сформулювати перелік основних методологічних принципів, на основі яких повинен йти розвиток сучасної теорії підприємництва. На погляд здобувача, вихідним пунктом в дослідженні повинно бути розуміння підприємництва як форми реалізації творчих здібностей людини в її господарській та управлінській діяльності. Виходячи з цього, подальший аналіз повинен вестись в декількох напрямках, але становити системну цілісність, яка дозволить комплексно підійти до розробки практичних рекомендацій. Серед них:

- вивчення форм, методів, умов і напрямків господарювання, які найбільшою мірою сприяють новаторству і формуванню підприємницького характеру управління в організації,
- визначення зовнішніх економічних, правових і соціальних умов, які дозволяють сформувати сприятливе середовище для становлення підприємців і широкого розвитку підприємницьких структур,
- дослідження психологічних основ поведінки підприємця, мотивів його дій, чинників, які розвивають і активізують його творчі здібності, профе-

сіональну компетенцію та лідерські якості.

Зроблений в роботі аналіз причин і умов широкого розповсюдження підприємництва в структурах малого бізнесу дозволив виділити цілий ряд економічних, соціальних і політичних чинників цього процесу. Особливу зацікавленість викликав розгляд позитивних і негативних рис даної форми господарювання, які з одного боку забезпечують перетворення малого бізнесу в провідний сектор сучасної ринкової економіки, а з другого не менш значну кількість банкрутств і ліквідацій малих підприємств. Їх порівняння показало, що одні й тіж риси малого підприємства, з точки зору кількісної оцінки, в різних обставинах виступають як сильними так і слабкими сторонами цієї форми господарювання, а отже вони не можуть бути визнані об'єктивними факторами, які пояснюють підприємницьку поведінку цих підприємств.

Якісна ж характеристика малого бізнесу, визначення форми і умов, в яких функціонує невелике приватне підприємство, дозволила встановити прямий зв'язок між ефективністю малого бізнесу та управлінськими здібностями особи, що веде діло. Отже за розквітом малого бізнесу перш за все стоїть особистість підприємця, його рідкісні підприємницькі, творчі здібності, без наявності яких мале (з точки зору кількісної оцінки) підприємство буде працювати неефективно, а значить з більшою верогідністю банкрутства, в яких би сприятливих умовах воно не знаходилось.

В дисертації робиться висновок, що якщо більшість вчених стверджує, що в сучасних умовах активізація людського чинника, розкриття підприємницьких здібностей людини стає гарантом економічного відродження країни, то малий бізнес слід розглядати як найбільш простий, доступний і ефективний механізм реалізації цього фактору виробництва.

Разом з тим, в дисертації підкреслюється, що малий бізнес у всій його сукупності не можна вважати спроможним швидко вирішити проблеми суспільства. Його абсолютизація, в плані отожднення з підприємництвом, теж небезпечна як і недооцінка. Слід враховувати, що основна маса підприємств є підприємницькими в традиційному розумінні цього слова, вони відносяться до життєзабезпечуючих, не динамічних, не іноваційних в своєму розвитку. Головний їх внесок в економіку (і це теж надзвичайно важливо) - забезпечення соціальної стабільності, створення нових робочих місць, формування конкурентного середовища.

Лише незначна частина структур малого бізнесу здатна до стабільного росту, швидкого виходу за межі малого підприємства (це необхідно вважати однією з характерних рис малих форм підприємництва), іноваційної активності, бо відомо, що тільки 5-7 % працездатного населення може ефективно реалізовувати свої творчі здібності у бізнесі. По

між тим, на погляд дисертанта, в контексті теми дослідження, необхідно виходити з того, що з метою скорішого розвитку малих форм підприємництва широкомасштабне становлення всіх структур малого бізнесу слід вважати чи не єдиним і найбільш ефективним засобом виявлення і відбору талановитих підприємців, як найбільш сприятливу можливість для їх успішного росту. Формування значної кількості структур малого бізнесу таким чином необхідно розглядати і в якості одного з центральних напрямків економічної політики країн з перехідною економікою.

При розгляді третьої характерної особливості сучасної системи світової економіки було встановлено, що підвищення ролі малого бізнесу і сфери послуг є слідком одного самого об'єктивного процесу висування людини в якості головного чинника соціально-економічної ефективності цієї системи. В умовах, що склалися, сфера діяльності, яка спрямована на формування і розвиток творчих здібностей людини, виявилась найбільш сприятливою сферою і для їх практичної реалізації.

При розгляді перспектив розвитку малого бізнесу в галузях послуг, а також можливості підвищення їх ролі в якісному перетворенні вітчизняної економіки було показано, що жорстка планова система господарювання, яка існувала в країні, виявилась неспроможною забезпечити сфері послуг центральне місце в економіці. Це було однією з причин низкої ефективності такої системи та її закономірного руйнування. Доводиться також визнати, що значний внесок в цей процес внесли теоретичні дискусії радянських економістів стосовно питань визначення сутності категорії послуги, її ролі в економіці.

До наступного часу в Україні сфера послуг залишається однією з найменш розвинутих сфер суспільного виробництва, значно поступаючись за масштабами та якісними характеристиками закордонним країнам навіть середнього рівня розвитку. Такий стан суттєво зменшує можливості для ефективного реформування економіки, бо блокує дію головного в сучасних умовах фактору економічного росту, яким, на думку автора, є розширення господарської діяльності з подання різноманітних видів послуг. Для пояснення своєї позиції здобувач розглядає процес розвитку сфери послуг з точки зору її соціальної значущості.

В дисертації вказується, що процес "соціалізації" економіки розвинутих країн, підвищення рівня добробуту більшості їх громадян як раз і відзначався стрімким зростанням галузей сфери послуг, який до тогож включав в себе декілька етапів. Якщо в початковий період переважний розвиток здобували галузі, які забезпечують якісне задоволення базових, матеріальних потреб населення (торгівля, харчування, побут, житло та ін.), то надалі в міру насичення ринку мав перевагу рост соціокультурних

галузей (освіта, наука, охорона здоров'я, культура, туризм та ін.), які в підсумку і визначають розвиток людини як гармонійну, творчу особистість. Пріоритетний розвиток саме цих галузей сьогодні є найважливішим складовим забезпечення соціальної орієнтації економіки, запорукою її конкурентоспроможності і стабільного росту.

Оцінюючи можливості використання даного досвіду в Україні, автор звертає увагу на наявність низки специфічних умов історичного формування вітчизняної економіки, в тому числі й те, що ступінь розвитку соціокультурних галузей в цілому значно менше відстає від рівня розвинутих країн. Саме це дає можливість стверджувати, що в Україні існує можливість і особлива необхідність одночасно розвивати всі види послуг, як матеріального, споживчого так і соціокультурного характеру. Разом з тим (з урахуванням достатньо високого рівня розвитку конкуренції на ринку послуг) це означає, що є можливість в країні для становлення малих форм підприємництва поряд з структурами традиційного малого бізнесу.

В той же час слід мати на увазі, що в результаті стихійної переорієнтації економіки до ринку відбулось різке скорочення реального споживання у більшості населення, згорання споживчого ринку, незадоволеність великого блоку потреб перш за все матеріального характеру. Загострення ж соціальної поляризації та недоступність основних споживчих благ для більшої частини членів суспільства створює загрозу зростання соціальних конфліктів, яке ще більш посилює економічну кризу, не створює умов для проведення ринкових перетворень. Таким чином очевидний висновок, що підвищення рівня добробуту стає сьогодні першочерговим завданням для перехідної економіки України. Цією обставиною автор аргументує необхідність скорішого розвитку малого бізнесу в сфері споживчих послуг - сфері обслуговування населення.

На шляху створення конкретного механізму реалізації поставленої мети також існує багато складних питань, серед яких можна виділити невизначеність самої сфери, що вивчається, відсутність визнаного поняття послуги, упорядкованої класифікації, наявність специфіки господарювання і методів регулювання цієї сфери та ін.

Розглядаючи ці проблеми, дисертант приходиться до висновку, що така невизначеність, різноманітність послуг об'єктивно потребує крім загальноекономічного ще й диференційованого підходу до аналізу чинників ефективного функціонування кожної окремої галузі. Відповідно кожний вид послуг дає достатньо різні можливості і особливе коло питань для успішного розвитку підприємств малого бізнесу. Все це обумовило необхідність надалі приділити увагу переважно одній галузі сфери обслугову-

вання - громадському харчуванню. На думку дисертанта ця галузь є найбільш типовим і соціально важливим об'єктом для розвитку підприємств малого бізнесу.

При вивченні сучасного стану і тенденцій розвитку малих підприємств в Україні було показано, що вони до цього часу так і не стали надійним інструментом ринкових перетворень, темпи росту і вплив яких на ситуацію в економіці залишається дуже скромним. Кількість зареєстрованих підприємств значно перевищує кількість діючих. (табл.1) При цьому в останній час намітилась тенденція переважного розвитку малих підприємств колективної форми власності, більшу частину з яких по критеріям, що використовуються в міжнародній практиці, не можна віднести до малого бізнесу. (мал.1) Саме ж співвідношення між підприємствами колективної і приватної власності стає сьогодні важливим критерієм, що характеризує рівень розвитку підприємницьких структур, стан зовнішнього середовища, від якого залежить успішне становлення малого бізнесу.

табл. 1

Динаміка зростання та процентне співвідношення зареєстрованих і діючих малих підприємств.

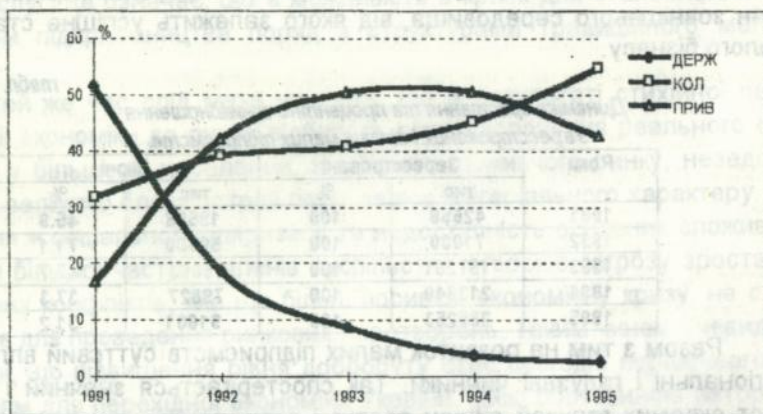
Роки	Зареєстровані		Діючі	
	тис.	%	тис.	%
1991	42656	100	19598	45.9
1992	71000	100	50500	71.1
1993	157251	100	75003	47.7
1994	213840	100	79827	37.3
1995	286253	100	91601	31.2

Разом з тим на розвиток малих підприємств суттєвий вплив мають регіональні і галузеві чинники. Так спостерігається значний і тривалий рост окремих галузей сфери послуг і перш за все торгівлі. На початок 1996 року загальна кількість торгових підприємств складала біля 45% всіх малих підприємств України, головним напрямком діяльності яких на жаль залишається реалізація товарів іноземного виробництва. Серед позитивних моментів слід відмітити той факт, що не дивлячись на незначні масштаби розвитку малих підприємств громадського харчування приватні малі підприємства складають 94 % від усіх приватних підприємств галузі.

Як показав аналіз, однією з причин слабого рівня розвитку малих підприємств в Україні необхідно визнати відсутність надійної законодавчої і нормативної бази. В існуючих законах пріоритет віддається кількісній оцінці бізнесу, недостатньо врахована галузева специфіка, зведена до нуля будь-яка реальна державна підтримка підприємців.

При вивченні форм і умов управління малими підприємствами громадського харчування було встановлено, що найбільшої результатив-

ності досягають приватні (індивідуальні) малі підприємства з чисельністю зайнятих до 12 чоловік. Вони мають найбільші потенційні можливості для ефективного рішення проблем і володіють значним резервом для подальшого росту. Помітний вплив на діяльність малих підприємств цієї галузі має спеціалізація підприємств, проблеми розміщення, контингент споживачів. Проведене анкетне опитування і інтерв'ювання керівників малих підприємств, що функціонують на ринку послуг, дозволило визначити особливості їх вікового та освітнього складу, проаналізувати джерела накопичення первісного капіталу, виявити основні проблеми управління підприємством. Встановлена кореляційна залежність між результативністю діяльності підприємства і такими характеристиками керівника як вік, тривалість заняття бізнесом та рівень мотивації.

мап.1 Зміна структури малих підприємств за формами власності.

Всі дані, одержані при багаторівневому аналізі малих підприємств дозволили сформулювати і запропонувати низку основних положень концепції розвитку в Україні малих форм підприємництва:

1. Для більш глибокого розуміння сутності підприємництва пропонується використовувати поняття підприємницького потенціалу керівника. Його можна охарактеризувати як потенційну можливість підприємця приймати та реалізовувати найбільш ефективні і оптимальні управлінські рішення, які потребують від нього прояву певних здібностей, використання комплексу спеціальних знань, вмінь і дотримання характерних принципів поведінки в суспільстві. Виходячи з характеру реальних проблем, що вирішує керівник, слід говорити про необхідність наявності у нього творчих (оригінальні рішення, іновачії і т.п.), інтелектуальних (професійна

компетенція, управлінська кваліфікація, знання, ерудиція, практичний досвід) та організаційно-психологічних (самоорганізація, налагодження міжособистісних комунікацій, лідерські якості, стиль керівництва, ефективна мотивація персоналу) здібностей, які в цілому і забезпечують формування підприємницького потенціалу. Відповідно можна виділяти і три складові підприємницького потенціалу, а саме: творчий (Т), інтелектуальний (І) та організаційно-психологічний (О) потенціал керівника. Виходячи з цього, можна записати вираз

$$П = x \cdot T + y \cdot I + z \cdot O,$$

де x, y, z -коефіцієнти (0-1), що вказують на рівень розвитку (використання) керівником виділених елементів підприємницького потенціалу.

Слід враховувати, що реальне визначення цих коефіцієнтів є досить важким, відзначається явною суб'єктивністю і відносністю і тому носить в цілому ймовірнісний, умовний характер. Разом з тим, автор пропонує методику визначення інтегрального показника підприємницького потенціалу, вираженого в відносних числових величинах, який можна практично використовувати в господарській, науковій і педагогічній діяльності.

2. Творчий аспект діяльності підприємця проявляється в формі нововведень (іновацій). Управлінське рішення підприємця, яке носить характер іновації, необхідно при цьому класифікувати за трьома ознаками:

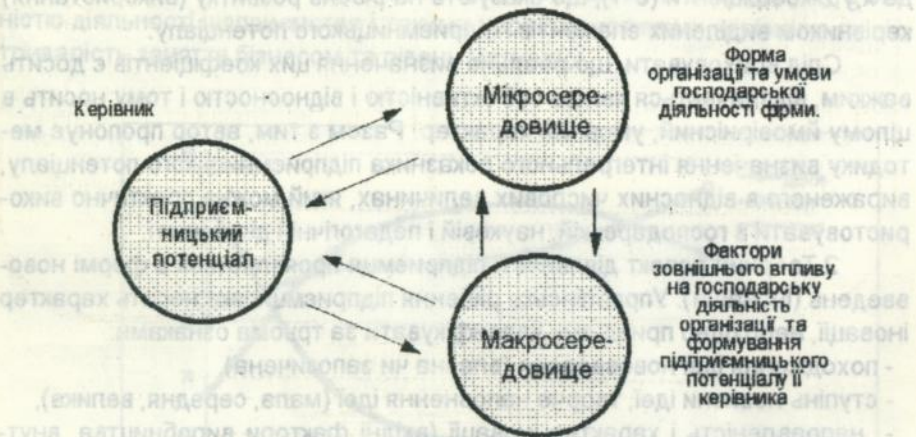
- походження ідеї нововведення (власна чи запозичена),
- ступінь новизни ідеї, творче наповнення ідеї (мала, середня, велика),
- направленість і характер іновації (вхідні фактори виробництва, внутрішні фактори, кінцеві результати виробничого процесу).

3. Можливість розвитку і проявлення підприємницького потенціалу повністю залежить від умов, в яких знаходилась і знаходиться людина, тобто від зовнішніх факторів, які з одного боку формують і закріплюють в неї вищезгадані здібності і якості, а з другої сприяють їх активізації та практичній реалізації. Інакше кажучи, ефективність підприємництва, як і його малих форм, безпосередньо залежить від якісних характеристик зовнішнього середовища, яке оточує і формує підприємця. В даному випадку під ефективністю підприємництва автор розуміє міру прояву та якісного розвитку в країні цього фактора виробництва, його дієвість і впливовість в соціально-економічних процесах, що відбуваються в перехідній економіці. Необхідно виділяти два рівня факторів ефективності - умов зовнішнього оточення, які впливають на підприємця - мікросередовище і макросередовище підприємництва. (мал.2)

4. В сучасних умовах, на думку дисертанта, першочерговим завданням для економіки країни є формування макросередовища, фактори і умови якого в цілому забезпечують перспективи ефективності малих форм

підприємництва як і успішного розвитку всього малого бізнесу. Необхідно відокремлювати чотири сегменти (напрямки) практичного формування макросередовища підприємництва (мал 3), що являє собою системну цілісність, розмежування між якими носить досить умовний характер.

5. Найважливішим елементом формування макросередовища підприємництва слід визнати створення державної системи регулювання та підтримки малого бізнесу, формування якої повинно відбуватись поетапно, включати в себе декілька напрямків і ґрунтуватись на певних принципах, серед яких слід виділити:

мал. 2 Структура зовнішнього середовища підприємництва.

- Визнання підтримки малого бізнесу одним з пріоритетних напрямків економічної політики держави.
- Регіоналізація процесу регулювання і підтримки малого бізнесу, децентралізація управління економікою, передача значної частини повноважень і відповідальності стосовно малого бізнесу на регіональний рівень.
- Забезпечення диференційованості та ціленаправленості підтримки, законодавче закріплення основних кількісних і якісних (організаційно-правова форма) ознак підприємства малого бізнесу. Об'єктами державної підтримки повинні визнаватись лише ті малі підприємства в яких поєднуються функції управління і власності (повна майнова відповідальність) в особі одного чи декількох фізичних осіб. Не повинні визнаватись суб'єктами малого бізнесу малі підприємства, що зареєстровані у формі товариства з обмеженою відповідальністю. Доля залучених коштів сторонніх юридичних та фізичних осіб в уставний фонд інших товариств не повинна перевищувати 25-49 %

ЕКОНОМІКА

1. Забезпечення макроекономічної стабілізації в країні, передбачуваності економічних процесів.
2. Вдосконалення механізму приватизації, демонополізації та структурної перебудови економіки, формування розвинутого конкурентного середовища на регіональних ринках товарів та послуг.
3. Розвиток повноцінної ринкової інфраструктури, що забезпечує формування і нормальне функціонування МБ.
4. Реформування та інвестування виробничого сектора економіки, великих промислових структур і сільськогосподарського комплексу.
5. Розширення ринків збуту вироблених вітчизняних товарів та послуг.
6. Організаційно-економічний механізм забезпечення безпеки МБ і захисту від злочинності, корупції та рекету.

ДЕРЖАВА

1. Розробка правильної державної політики по відношенню до підприємництва, малого бізнесу та сфери послуг, яка відображає новий підхід до розуміння сутності підприємництва і ролі сфери послуг в перехідній економіці.
2. Створення системи державної підтримки та регулювання МБ на основі комплексної програми та наукових концепцій розвитку МБ в окремих галузях народного господарства країни.
3. Правовий захист інтелектуальної власності, гарантії прав приватної власності на майно.
4. Стабілізація політичної ситуації в країні, стійкість політичного і економічного курсу держави.

МАКРОСЕРЕДОВИЩЕ
ПІДПРИЄМНИЦТВА

СУСПІЛЬСТВО

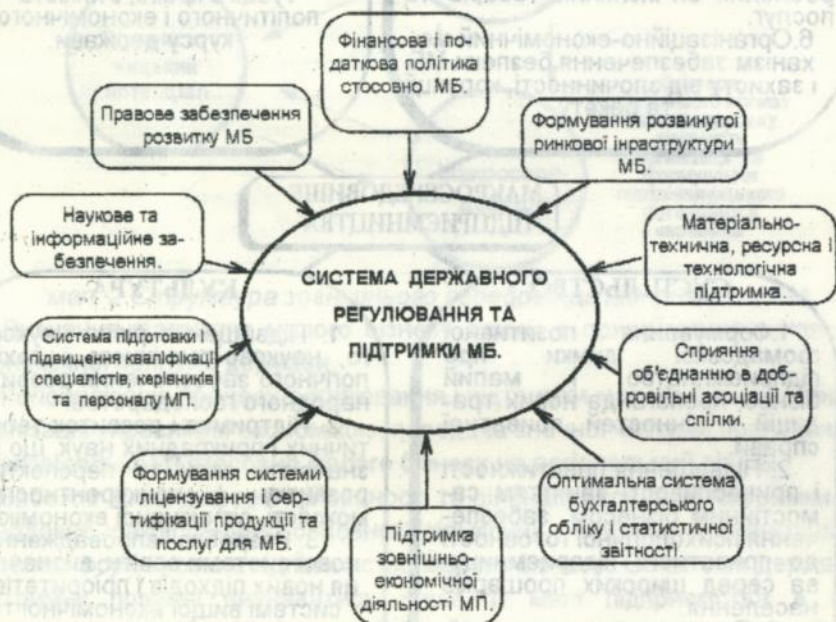
1. Формування позитивної громадської думки про підприємництво і малий бізнес, пропаганда нових традицій і цінностей приватної справи.
2. Підвищення престижності і привабливості заняттям самостійним бізнесом, забезпечення психологічної готовності до приватного підприємництва серед широких прошарків населення.
3. Створення розгалуженої мережі громадських організацій по підтримці і розвитку МБ.

КУЛЬТУРА

1. Підвищення рівня наукового, науково-технічного і технологічного забезпечення розвитку народного господарства.
2. Підтримка і розвиток теоретичних і прикладних наук, що визначають стан та перспективи розвитку і конкурентноспроможність вітчизняної економіки.
3. Розробка і впровадження нової системи освіти, визначення нових підходів і пріоритетів в системі вищої економічної та професійної освіти для сфери послуг, підготовки кадрів для малого бізнесу.

мап. 3. Основні напрямки формування макросередовища підприємництва.

- Пріоритетність напрямку державної підтримки в бік стимулювання створення нових підприємств, сприяння молодим підприємцям.
- Забезпечення орієнтації діяльності підприємств сфери обслуговування на вітчизняні ринки товарів.
- Об'єднання зусиль та інтересів по створенню сприятливих умов для розвитку малого бізнесу всіх соціально-політичних елементів суспільства: державних органів влади, великого бізнесу, наукових, культурних, учбових закладів, громадських організацій, економічно активного населення країни.
- Використання двохстороннього підходу до формування системи регулювання малого бізнесу, а саме створення загальних умов, котрі формують мотиваційний механізм розвитку малого бізнесу в цілому і створення спеціальних умов для успішного розвитку малого бізнесу в окремій галузі господарства з урахуванням її особливостей та специфіки.

мап.4 Основні елементи системи державного регулювання і підтримки малого бізнесу.

6. Здобувач пропонує також ряд конкретних пропозицій і підходів до формування системи державної підтримки малого бізнесу за основними її напрямками. (мап. 4) Головне в цій системі - враховувати специфіку

життєвого циклу малого підприємства і виділяти три етапи його розвитку: етап формування, етап адаптації та етап трансформації.

7. Серед спеціальних заходів щодо підтримки і регулювання малого бізнесу в сфері громадського харчування можна виділити наступні:

- Визнання державою широкомасштабного розвитку малого бізнесу в громадському харчуванні, як і в цілому в сфері послуг, найважливішим елементом процесу реформування і структурної перебудови народного господарства країни. Більш того треба розуміти, що проблема спаду матеріального виробництва не може бути вирішена без виперджаючого росту масштабів діяльності підприємств всіх галузей сфери послуг.

- Встановлення кількісного критерію оцінки малого підприємства громадського харчування, яким може бути чисельність зайнятих, яка не перевищує 30 осіб.

- Відокремлення і більша підтримка серед підприємств малого бізнесу ще меншого - ремісничого, основні характеристики якого: індивідуальна власність громадянина (чи сім'ї), професійна кваліфікація власника, персональне управління, чисельність зайнятих від 2 до 12 чоловік, пріоритет продукції власного виробництва.

- Розробка системи ліцензування і сертифікації продукції та послуг підприємств громадського харчування. Одна з особливостей сертифікації для малого бізнесу - виконання сертифікатом, що видається підприємству, функцій податкового сертифікату.

8. Дисертантом пропонується також, як один з реальних і швидких шляхів розвитку та реформування галузі, підвищення конкурентоспроможності і якості послуг харчування, проект створення в країні широкої системи підприємств "швидкого харчування", спрямованих на використання вітчизняної сільськогосподарської продукції та обслуговування і приготування страв в традиціях української національної кухні. В даному проекті передбачається через договори франчайзингу залучати до співпраці велику кількість приватних малих підприємств, укладати контракти на управління з соціально-орієтованими підприємствами громадського харчування. В роботі наводяться основні принципи формування та організації функціонування такої системи.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Деякі аспекти розвитку малих форм підприємництва в Україні // Підприємництво у торгівлі. Збір. наук. праць КДТЕУ. - К., 1995. - С. 140-143. (у співавторстві) Особистий внесок дисертанта - систематизовано фактори, що впливають на рівень розвитку в країні малого бізнесу.

2. Мале підприємництво: проблеми і перспективи // Економіка України. - 1995. - № 10. - С.72-76. (у співавторстві) Особистий внесок дисертанта -

сформульовані основні напрямки розвитку сучасної теорії підприємництва, показано причини ототожнення підприємництва з веденням малого бізнесу, розроблені основні принципи концепції державного регулювання і підтримки малого бізнесу на рівні окремої галузі економіки.

3. Особливості розвитку сфери громадського харчування у нових умовах господарчої діяльності. // Розвиток масового харчування, готельного господарства і туризму в умовах ринкових відносин: Зб. наук. праць Київ. держ. торг.-екон. ун-т. - К., 1996. - С. 18-21 (у співавторстві) Особистий внесок дисертанта - викладені особливості та специфіка функціонування малих підприємств в громадському харчуванні, сформульовано ознаки ремісничого підприємства, вимоги до сертифікації малих підприємств громадського харчування, обґрунтовано необхідність сприяння відродженню традицій української національної кухні.

4. Проблеми розвитку малих форм підприємництва в Україні. // Міжнародна науково-практична конференція "Розвиток масового харчування, готельного господарства і туризму в умовах ринкових відносин": Тези доповідей (19-20 жовтня 1994 р., Київ). - К., 1994. - С. 17. (у співавторстві)

5. Сфера обслуговування, як важливіша сфера розвитку отечественного предпринимательства. // Міжнародна науково-практична конференція "Розвиток масового харчування, готельного господарства і туризму в умовах ринкових відносин": Тези доповідей (19-20 жовтня 1994 р., Київ). - К., 1994. - С. 123. (у співавторстві)

6. Особливості державної підтримки сфери масового харчування в умовах становлення нової економічної системи. // Міжнародна науково-практична конференція "Становлення нової економічної системи в Україні": Тези доповідей (20-21 грудня 1994 р., Львів). - Львів, 1994. - С. 52-53.

7. Підприємства громадського харчування в структурі споживчого ринку вільних економічних зон. // Проблеми економічної політики в вільних економічних зонах. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Частина III. - Чернівці, 1995. - С. 90-91. (у співавторстві)

8. К вопросу о эффективности развития малого бизнеса в Украине. // Потребительская кооперация в переходный период: проблемы и перспективы. Материалы (тезисы) международной научно-практической конференции посвященной 75-летию Укоопсоюза, 24-25 мая 1995 г. Часть I. - Полтава, 1995. - С. 105. (у співавторстві)

Билык В.В. Эффективность малых форм предпринимательства в сфере обслуживания. Диссертация является рукописью.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.06.02 - менеджмент. Киевский государственный торгово-экономический университет. Киев, 1997.

Защищается диссертационная работа, в которой комплексно исследованы проблемы развития предпринимательства в условиях переходного периода. С позиций науки об управлении предложен и использован новый методологический подход к анализу предпринимательства. Обоснованы причины, необходимость и возможность развития предпринимательства на предприятиях малого бизнеса в отраслях сферы обслуживания. Предложен к рассмотрению ряд основных положений концепции становления малых форм предпринимательства на основе усовершенствованной системы факторов предпринимательской среды. Разработаны принципы и направления формирования механизма государственного регулирования и поддержки малого бизнеса на общехозяйственном и отраслевом уровнях.

Bilyk V.V. The Efficiency of Small Forms of Entrepreneurship in the Sphere of Service. Dissertations is a manuscript.

Dissertation for an award of the scientific degree of Doctor of philosophy (Ph. D.) in Economics in specialty 08.06.02 - management. Kyiv State Trade Economic University, Kyiv, 1997.

This thesis is being maintained the problems of the development of entrepreneurship during the period of transition are combined and researched in it. A new methodological approach towards the analysis of entrepreneurship is suggested and used from the points of management as a science. All the reasons, necessity and possibility of the development of entrepreneurship in the enterprises of small business in the sphere of service are substantiated. A number of basic conceptions of the formation of all the small forms of entrepreneurship is submitted for consideration. They are based on the improved system of the factors of employer's environment. The principles and trends of the formation of the state regulation and support of small business on the levels of branches and economy are worked out.

Ключові слова: підприємництво, малий бізнес, сфера послуг, сфера обслуговування населення, громадське харчування, малі форми підприємництва, ефективність, державне регулювання.

Білик Владислав Васильович

ЕФЕКТИВНІСТЬ МАЛИХ ФОРМ ПІДПРИЄМНИЦТВА В СФЕРІ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Підп. до друку 27.05.97. Формат 60x84/16. Папір письм.
Офс. друк. Ум.друк. арк. 1.09. Ум. фарбо-відб. 1.12
Обл.-вид. арк. 1.22. Тираж 100 пр. Зам. 264

РВВ КДТЕУ. Дільниця оперативного друку.
253156, Київ-156, вул. Кіото, 19

432655

AB 38.016

AB 38.016